Terttu Utriainen

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia: Asiantuntijakuuleminen ja lausunto 16.3.2022 seksuaalirikosuudistuksesta (HE 13/2022 ym.)

Omana lausuntonani esitän kunnioittavasti seuraavaa:

Yleisarvionani katson, että hallituksen esitys on huomattavasti parantunut vuonna 2020 julkaistusta seksuaalirikoslainsäädäntöä koskeneesta työryhmän mietintöehdotuksesta (OM 2020:9). Valmisteluun otettu lisävuosi on ollut paikallaan.

Seuraavassa kiinnitänkin huomiota ainoastaan niihin seikkoihin, jotka mielestäni vielä edellyttävät korjauksia tai tarkempaa pohdintaa:

1. Raiskauksen ja seksuaalisen hyväksikäytön suhde (RL 20:1 ja 5) - haavoittuvassa asemassa olevat uhrit

Raiskaukset voivat törkeysasteeltaan olla monenlaisia: törkeimmät voivat johtaa kuolemaan tai elinikäisiin vammoihin ja lievemmät voivat olla tekoja, joissa asianosaisilla itselläänkään ei ole tarkkaa käsitystä siitä, mitä mahdollisesti on tapahtunut. Rikoslaissa kysymys on siitä, miten nämä erilaiset törkeysasteet formuloituvat eri lainkohdiksi.

Hallituksen esityksessä raiskauksen ja törkeän raiskauksen lisäksi ehdotetaan eräänlaisena ”lievänä raiskauksena” seksuaalista hyväksikäyttöä (20:5). Siinä kriminalisoitaisiin teon kohteen saaminen osallistumaan sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan tekoon. Toisin sanoen rikoksen uhri saadaan itse suostumaan seksuaaliseen hyväksikäyttöönsä.

Teko kohdistuisi erityisesti heikommassa tai haavoittuvassa asemassa sairaalassa tai muussa laitoksessa oleviin, nuoriin alle 18-vuotiaisiin tai muuten tekijästä riippuvaisiin henkilöihin. Oleellista tässä ehdotuksessa on se, että tekijä on valta-asemassa seksuaalisen hyväksikäytön kohteeseen nähden.

Tunnusmerkistön kirjoitustapa johtaa huomion tekijän käyttäytymisestä teon kohteeseen. Oleellista edellä mainituissa tilanteissa ei kuitenkaan ole se, onko rikoksen kohteena oleva henkilö enemmän tai vähemmän suostunut seksuaalisiin suhteisiin, vaan se objektiivinen olosuhde, jossa hänen asemansa suhteessa tekijään on alisteinen. Vastuu tällaisessa tilanteessa on hierarkisesti ylemmässä asemassa olevalla.

Hallituksen esityksen perusteluissa (s.39) seksuaalisen hyväksikäytön esitetyn laista kriminalisointia perustellaan muun muassa sillä, että ”Jos tällaista hyväksikäyttöä ei kriminalisoida, jäävät tällaisessa asemassa olevat henkilöt ilman riittävää rikosoikeudellista suojaa”.

Näin ei välttämättä ole, jos raiskauksen (1 §) ja kajoamisen tunnusmerkistöihin (3 §) uhrin haavoittuva olosuhde lisätään tilanteeksi, jolloin osallistumista ei voida pitää vapaaehtoisena. Vastaavanlainen ratkaisu on Ruotsin Brottabalkenin 6:1:n 2-kohdassa, jonka mukaan vapaaehtoisuutta ei ole, jos tekijä asiattomasti käyttää hyväksi henkilön tiedottomuutta, unitilaa, vakavaa pelkoa tai … kun henkilö olosuhteet huomioonottaen on erityisen haavoittuvassa asemassa (befinner sig i en särskilt utsatt situation). Vastaavasti vapaaehtoisuutta ei ole 3-kohdan mukaan, jos tekijä saa henkilön osallistumaan tekoon käyttämällä hyväksi tämän tekijästä riippuvaista asemaa (beroende ställning).

Jos halutaan säätää raiskauksen eri törkeysasteille omat tunnusmerkistönsä, se on täysin mahdollista ilman nyt esitettyä seksuaalisen hyväksikäytön säännöstä, jossa kaikkein hiekoimmassa asemassa olevat rikoksen kohteet nostetaan lievemmällä erityiskriminalisoinnilla ”tikun nokkaan”. Päinvastoin Istanbulin sopimuksen 46 a artiklan mukaan raskauttavana seikkana tulisi pitää sitä, että teko sisältää vallan väärinkäyttöä.

Ruotsin Brottsbalkenissa törkeisasteissa oleva ero on tyylikkäästi toteutettu raiskauspykälän sisällä (6:1), johon on sisällytetty koko ketju: raiskaus, törkeä raiskaus, lieventävissä olosuhteissa tehty raiskaus, törkeän tuottamuksen

kriminalisointi sekä tuomitsematta jättäminen vähemmän vakavissa olosuhteissa.

Ruotsin ja Norjan tapaan Suomenkin rikoslakiin tulisi lisätä törkeän tuottamuksen kriminalisointi sellaisia tilanteita varten, joissa tekijä tietoisesti jättää ottamatta selvää vastapuolen iästä tai siitä, onko vastapuoli vapaaehtoisesti mukana seksissä. Tuomiot törkeästä tuottamuksesta ovat harvinaisia Ruotsissa, mutta syytetynkin kannalta on parempi että hänet tuomitaan törkeästä tuottamuksesta kuin että lähdetään venyttämään tahallisuuskäsitettä.

Mielestäni ehdotetusta seksuaalisen hyväksikäytön kriminalisoinnista tulisi luopua ja lainsäädäntöön lisätä törkeää tuottamusta koskeva kriminalisointi.

2. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö - lapsen raiskauksen ja lapsen seksuaalisen kajoamisen lievänä tekomuotona

Vastaavasti ehdotettu lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva lainkohta (20:16) tulisi olemaan eräänlainen lievä lapsenraiskaus- tai lievää lapseen kajoamista koskeva säännös. Ikärajoja sen enempää tekijälle kuin rikoksen kohteellekaan ei lainkohdassa esitetä. Perusteluissa sentään mainitaan, ettei säännöstä tulisi soveltaa varsinkaan lapsen raiskauksen osalta, jos lapsi on vasta noin 12-vuotias (s. 129).

Perusteluissa laajasti esitetään, kuinka säännös koskisi lähinnä nuoria ja heidän seurusteluaan. Mutta eihän sellaiseen tällaista pykälää tarvita. Tällaiset tilanteet on -70 luvun lainsäädännöstä alkaen hoidettu rajoitussäännöksillä, joilla nuorten seurustelu on rajattu rikoslain ulkopuolelle, ja lisäksi voidaan käyttää toimenpiteistä luopumista.

Tässäkin tapauksessa ehdotettu rajoitussäännös (20:17) hoitaa lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat tilanteet silloin, kun teko ei loukkaa lapsen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja kun osapuolten iässä sekä kypsyydessä ei ole suurta eroa.

3. ”Kajoaminen” – uutena rikosnimikkeenä

Kajoamista ehdotetaan uudeksi termiksi esityksen 3, 4, 14 ja 15 §:issä korvaamaan nykyistä seksuaalista pakottamista (4 §) ja lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä (6 §).

Taustana ilmeisesti on se kritiikki, jota ”hyväksikäyttö”-termiä kohtaan on esitetty. Ongelmana on suomen kieli, josta ei tahdo löytyä vastaavanlaista sanaa kuin englannin ”abuse” tai ruotsin ”utnyttjande”, joiden sisältö on negatiivinen. Sen sijaan suomessa hyväksikäyttö voi olla sekä positiivista että negatiivista, ja niin voi olla kajoaminenkin.

Lisäksi kajoaminen tuntuu konkreettiselta. Seksuaalien kajoaminen käsittäisi kuitenkin muutakin kuin vain fyysistä koskemista. Esitettyä kajoamistermiä kritisoivatkin ensimmäisestä mietinnöstä (OM 2020:9) annetuissa lasunnoissa nimenomaan syyttäjät.

Kajoamisen tilalle esitettiin sellaisia termejä kuin ”seksuaalinen loukkaus”, ”seksuaalinen riisto” ja ”pakottamien seksuaaliseen tekoon”. Ne ovat siinä mielessä parempia vaihtoehtoja, että näillä on jo entuudestaan rikosoikeudellista sisältöä.

4. Määritelmät: sukupuoliyhteys ja seksuaalinen teko

Esityksen 23 §:ssä on määritelty mitä sukupuoliyhteydellä ja seksuaalisella teolla tarkoitetaan tässä lainsäädännössä. Kysymyksessä ovat legaalimääritemät. Tämä merkitsee sitä, että esitettyjä määritelmiä on käytettävä myös tätä lakia säädettäessä. Muutoin ajaudutaan sekavaan tilaan.

Ehdotuksen tunnusmerkistöissä kuitenkin kirjoitustapa vaihtelee. Esimerkiksi 20:9 §:n otsikko on ”Korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta”. Tunnusmerkistö kuitenkin sisältää myös sukupuoliyhteyden, joten otsikossa ”seksuaalista tekoa” on käytetty yläkäsitteenä, joka käsittää sekä sukupuoliyhteyden että seksuaalisen teon. Miettimään myös jää, mitä ovat parituspykälän (10 §) ja seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytössä (8) sukupuoliyhteyteen rinnastettavat seksuaalinen teot, jos ehdotetut legaalimääritelmät ovat voimassa.

Sukupuoliyhteys kun on määritelty tarkasti ja rajatusti, eikä se tunne sukupuoliyhteyteen rinnastettavia tekoja.

Paitsi että ehdotettu sukupuoliyhteyden määritelmä on monimutkainen, suljetun määritelmän ongelmallisuus näkyy myös lausunnoissa, kun niissä ihmetellään, miksi sitä tai tätä seksuaalista tekoa ole sisällytetty sukupuoliyheyden määritelmään.

Yhtenä ratkaisuna on tietysti se, että rikoslain 20 luvun ehdotetut tunnusmerkistöt kirjoitetaan uudelleen esitettyjen määritelmien mukaisiksi, mutta yksinkertaisempi ratkaisu on, että sukupuoliyhteyden määritelmä lavennetaan käsittämään sukupuoliyhteyden ja siihen rinnastettavat seksuaaliset teot.

5. Insesti

Rikoslain 17 luvun 22 §:n sukupuoliyhteyttä lähisukulaisten kesken koskevaan lainkohtaan esitetään vain teknistä muutosta. Lainkohtaa tulisi kuitenkin muuttaa muutenkin.

Tällä hetkellä siinä kriminalisoidaan sukupuoliyhteys oman lapsen tai tämän jälkeläisen kanssa, oman vanhemman tai tämän vanhemman kanssa tai isovanhemman kanssa, taikka veljen tai sisaren kanssa. Toisin sanoen kriminalisointi koskee tekijänä ei vain vanhempia takevassa polvessa mutta myös lapsia etenevässä polvessa.

RL 17:22.2:ssa rikosvastuuta rajataan siten, ettei se koske alle 18-vuotiasta, joka on sukupuoliyhteydessä vanhempansa tai tämän vanhemman kanssa, eikä henkilöä, joka on pakotettu tai lainvastaisesti taivutettu sukupuoliyhteyteen (nyt ehdotetussa muodossa ”lainvastaisesti saatu sukupuoliyhteyteen”).

Insestisuhteet saattavat olla pitkäaikaisia, perheen sisäisiä salaisuuksia, joista irtautuminen ei ole aina yksinkertaista. Vasta 2000-luvulla Suomessa tilanteeseen havahduttiin lainsäädäntötasolla, kun lasten kanssa toimiville säädettiin ilmoitusvelvollisuus. Täysi-ikäiseksi tulleiden lasten ilmoittamistahalukkuutta rajoittaa kuitenkin yhä riski joutua itse syytteeseen perättömästä ilmiannosta tai kunnianloukkauksesta, jos näyttö tuomioon ei riitäkään.

Suomessakin tuli siirtyä Ruotsin Brottsbalkenin muotoiluun (BrB 6:7), jonka mukaan kriminalisointi ei koske lapsia vaan ainoastaan sitä, joka on sukupuoliyhteydessä lapseensa tai tämän jälkeläiseen.

6. Rangaistusten tasot

Rangaistusasteikot kuvastavat käsityksiä rikosten törkeysasteista ja suojeltavien oikeushyvien arvostuksesta. Tässä suhteessa Suomessa on viime vuosikymmeninä tapahtunut lievää kehitystä ns. uusklassisen koulukunnan jäljiltä, jolloin vankilukua pyrittiin alentamaan tuomitsemalla pääsääntöisesti kaikista rikoksista, huumausaine- ja henkirikoksia lukuunottamatta, rikoksen uusijoillekin ehdollinen vankeusrangaistus.

Yhä edelleen Suomessa tuomitaan kuitenkin raiskauksesta enemmän ehdollisia rangaistuksia kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa, jotka kulttuuriltaan ja arvomaailmaltaan ovat Suomen kaltaisia. Suomessa ehdollisia vankeusrangaistuksia on saattanut olla 1/3, kun Ruotsissa ja Norjassa ehdolliset rangaistukset raiskauksista ovat harvinaisempia. Olisi syytä tutkia ja miettiä, mistä tämä johtuu.

Osasyynä voi olla yleinen kriminaalipolitiikka mutta myös lainsäädännöllä ja rangaistusasteikoilla on merkitystä, eikä vain asteikkojen maksimeilla vaan ennenkaikkea minimeillä. Norjan rikoslain § 292:ssa raiskauksen minimi on 3 vuotta, eikä rangaistus yleensä ole alle neljän vuoden. Ruotsissa normaaliasteikko on BrB 6:1:ssä on 2-6 vuotta, vähemmän törkeissä tapauksissa, joita tuomitaan erittäin vähän, 14 pv-4 vuotta ja törkeissä tapauksissa 5-10 vuotta.

Nyt käsiteltävänä olevassa uudistuksessa ei ehdoteta oleellisia muutoksia normaaliasteikkoihin: raiskaus (20:1) 1-6 vuotta vankeutta ja törkeä raiskaus 2-10 vuotta. Muutokset koskisivat raiskauksen ja törkeän raiskauksen tekstiosia. Varsinainen muutos koskee nykyisen rikoslain pakottamista seksuaaliseen tekoon, jonka asteikko on sakkoa tai maksimissaan kolme vuotta vankeutta. Ehdotuksessa sakkomahdollisuus poistuisi ja seksuaalisen kajoamisen asteikko olisi 4 kk-4 vuotta vankeutta, törkeä seksuaalinen kajoaminen 1-6 vuotta ja seksuaalien hyväksikäyttö 4 kk-4 vuotta vankeutta. Viimeksi mainitussa ei olisi törkeää tekomuotoa.

Kaikista edellä mainituista rikoksista törkeää raiskausta lukuunottamatta voidaan vankeus tuomita myös ehdollisena, joten nykyinen rangaistuskäytäntö voi jatkua. On sitten makuasia, pitääkö joku ehdotonta sakkoa ehdollista vankeutta lievempänä. Edellinen on konkreettinen, jälkimmäinen pelkkänä sellaisenaan lähinnä varoitus.

Rangaistusasteikkoja on syytä tarkastella myös suhteessa toisiina. Esimerkiksi seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä (20:8) esitetään rangaistukseksi sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta eli samaa rangaistusta kuin seksuaalisessa ahdistelussa (20:6). - Onhan se nyt vähän eri asia joutua taputtelun kohteeksi kuin tulla hyväksikäytetyksi parituksen tai ihmiskaupan kohteena.

14.3.2022

Terttu Utriainen

rikosoikeuden emeritaprofessori